

szemmel” nem látható, pedig mindkettő a latin oculi leszármazottja, pontos etimológiai megfelelője. A közös örökség sok esetben csak mélyreható nyelvészeti kutatásokkal (Nádasdy szóhasználatában „mélyfúrással”) tárható fel. Például a magyar ég ’égbolt’ szónak pontos etimológiai megfelelője a finn sää ’időjárás’ és a zürjén syn- ’levegő’, amelyek ránézésre egyáltalán nem hasonlítanak egymásra. Mindebből azonban nem következik, hogy ezek a nyelvek ne lennének rokonai egymásnak, hiszen sohasem a hasonlóság a döntő, hanem a szabályszerű, megjósolható eltérések, tehát az úgynevezett szisztematikus, rendszerszerű hangmegfelelések. A finnugor nyelvcsaládba tartozó nyelvek szókészlete, nyelvtana feltűnően hasonló, és egyformán eltér az őket szinte teljesen körülvevő indogermán nyelvekétől. Nádasdy Ádám kijelentése kategorikus: „nincs más nyelv vagy nyelvcsoport, mellyel a magyart ugyanilyen elfogadhatóan lehetne rokonítani” (131), s függetlenül attól, hogy kinek mi szimpatikus vagy előnyös, a történeti-összehasonlító nyelvtudomány eredményei a magyar nyelv finnugor eredetét igazolják. A nyelvrokonsághoz sem a genetikai rokonságnak, sem a kulturális rokonságnak nincsen köze, hiszen a nyelvrokonság önmagában vajmi keveset mond az illető népek származásáról, szelleméről, kultúrájáról. „Olyasféle a nyelvrokonság, mint egy DNS-vizsgálat: kiderítheti, hogy mi ketten valójában testvérek vagyunk, de ha a sorsunk máshová vetett, másutt nőttünk föl, egymás nyelvét sem értjük, esetleg más vallásúak vagyunk, akkor ettől a biológiai ténytől még nem lesz közünk egymáshoz. Az tehát, hogy a magyar nyelv finnugor nyelv, csak azt mutatja, hogy kb. 3000 évvel ezelőtt a beszélők ősei együtt éltek...” – olvashatjuk a szerző *Miért finnugor nyelv a magyar?* című írásában.¹

Az *Írás és nyelv* címet viselő 6. fejezetben alapvető tételeket nyomatékosít a szerző, pl. a nyelv nem azonos írott formájával, a helyesírás tudását nem szabad összetéveszteni a nyelvtudással, „az írás, helyesírás tantárgy, tananyag, a nyelv nem az” (166), a betűket a hangokkal. Bemutatja a nagy írásrendszereket (betűírás, piktografikus, hieroglif, ideografikus írás, rovásírás), majd a magyar ábécé betűit és betűkapcsolatait. Rámutat arra is, hogy a betűírással rendelkező nyelvekben sem mindig érvényesül a fonetikus elv, tehát az írás eltérhet a kiejtéstől, elsősorban az egyszerűsítés, a szóelemző írás, a hagyományörzés és az idegenesség miatt.

Eloolvasva Nádasdy Ádám *Milyen nyelv a magyar?* című kötetét, úgy érzem, sikerkönyv került a piacra, pedig a nyelvtanok általában nem tartoznak a sikerkönyvek közé! Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a szerző a hétköznapi értelemben definiált nyelvtant (azaz a megmerevített, leegyszerűsített nyelvi formáknak és az őket működtető bonyolultnak tűnő szabályoknak a leírását) igyekezett életszerűvé, izgalmassá tenni. Ez a megközelítés halvány reményt adhat arra is, hogy megváltozik/megváltozhat a nyelv-tanhoz való jelenleg tapasztalható általános (negatív) hozzáállás.

H. Varga Márta

Maticsák Sándor **A magyar nyelv eredete és rokonsága**

Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 590 p.
ISBN 978 963 693 820 8

Maticsák Sándor, a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének

¹ Lásd www.facebook.com/notes/xxxiv-otdk-human-tudomanyi-szekcio/nadasdy-adam-mier

finnugor-nyelv-a-magyar/2205066899612413/[2020. 11. 09]

tanészékvezetője e munkájával nagyon fontos és igencsak időszerű könyvet, a finnugor nyelvészet vonatkozásában pedig korszerű információkban gazdag nyelvtudományi kézikönyvet tesz le az olvasók asztalára. A mű fontosságát jelzi, hogy a nagyközönségnek szánt ilyen terjedelmű és mélységű munka már hosszabb idő óta nem foglalkozott anyanyelvünk eredetének és rokonságának a kérdéskörével. Előzményei között említeném az 1960-as évek olyan kiadványait, mint Hajdú Péter *Finnugor népek és nyelvek* című kötetét 1962-ből, illetve Bárczi Gézának először 1963-ban kiadott, *A magyar nyelv életrajza* címet viselő könyvét, valamint a 2000-ben napvilágot látott *Nyelvrokonaink* című munkát. Ezek mai folytatójának is tekinthetjük Maticsák Sándor könyvét.

Természetesen a finnugor nyelvészetet bemutató könyvek a közben eltelt évtizedekben is megjelentek, sőt nyelvész szerzők újabban kénytelenek voltak az egyre jobban terjedő tudománytalan elgondolások cáfolásával külön is foglalkozni, ám az anyanyelvünkkel kapcsolatos vitathatatlan tények és vitatott kérdések ilyen átfogó bemutatására, mint amilyenre Maticsák Sándor vállalkozott, nemigen került sor az elmúlt két évtizedben. A könyv eléggé nem hangsúlyozható rendkívüli időszerűségét részben hiánypótló volta adja, részben pedig az a tény, hogy a 21. században ismételtelen, sőt megerősödve jelentkeznek a „finnugor elmélettel” szembehelyezkedő nézetek a magyar nyelv eredetéről, rokonságáról és világunkban elfoglalt helyéről. A könyv hangsúlyozott célja az, hogy a nyelvtudomány segítségül hívásával igazolja a magyar nyelv finnugor eredetét, nem melleleg pedig szemléletesen cáfolja az „alternatív”, valójában teljes mértékig tudománytalan nézeteket.

A szerző előszavában leendő olvasóinak körét „a művelt nagyközönségben” jelöli meg, külön is említve a középiskolai tanárokat és a magyar és történelem szakos egyetemistákat. Magam a tanári olvasótáboron belül is kiemelném még az idegennyelv-szakos

tanárok körét. Ők lehetnek azok, akik – magyar és történelem szakos kollégáik mellett – beszélhetnek diákjaiknak éppen az általuk tanított idegen nyelv valamely jellegzetesége kapcsán anyanyelvünk és az adott idegen nyelv fontosabb eltéréseiről. Ők – éppen megbízható nyelvészeti ismereteik birtokában – valóban hitelesen, a vitát is felvállalva szólhatnak a magyar nyelv hovatarozásáról, fő jellemzőiről is.

A jelen munkában a *szociolingvisztikai szempont* nagymértékben érvényesül, fontos szerepet kapnak a *nyelvpolitikai fogalmak*, a *nyelvi jogok (anyanyelvhasználat, névhasználat stb.) kérdései*. A magyar nyelv és rokoni sosem elszigetelten, hanem az Európában és Ázsiában megjelenő nyelvek (és népek) nagyobb közösségén belül kerülnek említésre. Sőt több helyen Földünk teljesebb nyelvi sokszínűsége is megjelenik.

A könyv fejezeteinek száma nyolc, ezeket csaknem 120 oldalon egészíti ki több felsorolás, illetve mutató, ez utóbbiak rendre a *Nyelvek, Helyek, Emberek, Nyelvészeti alappfogalmak* címet viselik, s hozzájuk csatlakozik az *Irodalomjegyzék*, a *Rövidítések (Nyelvek rövidítései és Nyelvészeti fogalmak rövidítései)* és az *Ábrák és térképek jegyzéke*, végül pedig a *Névmutató*. A hivatkozások a mű könyvebb olvashatósága érdekében is, mint a fejezetekhez kapcsolódó szakirodalom jelennek meg a fejezetek végén. A lábjegyzetek fontosságát is kiemeli a szerzői előszó, ám ezek nemcsak a szakirodalom megadása szempontjából lényegesek: nyelvészeti ismeretek sorát és még számos egyéb információt közvetítenek az olvasóknak. Hogy csak egyet említek: lábjegyzetben jelenik meg pl. a 199. oldalon egy egész sor ismeret a Szovjetunió, valamint a mai Oroszország közigazgatási beosztásáról, amit az itt élő nyelvrokonaink miatt nagyon is ismerni kell. A fejezetek teljes terjedelme 470 oldal; maguk a fejezetek a témától függően eltérő hosszúságúak.

A kötet első fejezete *A magyar nyelv helye a világ nyelvei között* címet viseli (13–28). Ezen a 15 oldalon nemcsak a Földünkön be-

szélt nyelvek körülbelüli számát adja meg a szerző, hanem leírja a bizonytalanságok okait is. Ugyanitt az is kiderül, hogy a magyar egyáltalán nem kis nyelv, hanem a 240 körüli európai nyelv közül nagyjából a 16., a világ kerekén 7000 nyelve közül pedig „a 70. hely környékén” áll, a maga 13 milliót elérő beszélőjével. A „kis nyelv”-érzet tehát nem jogos, és a kihalás veszélye sem fenyegeti. A 16. oldalon előkerül a *nyelvi presztízs* fogalma, ami kulcsszóként fog ismétlődni a későbbiekben. Ugyanez a fejezet a tipológiai rokonság és az eredet szerinti rokonság kérdéseit is boncolgatja. Talán helyesebb lett volna a *tipológiai* szó mellől a *rokonság* szót elhagyni, és csak nyelvtipológiát emlegetni, hiszen a tipológiai osztályzás csak igen kis mértékben függ össze a nyelvek genealógiai osztályokba sorolásával, és egyáltalán nem rokonsági kérdés. Míg 7000 nyelvhez rokonságban álló nyelvcsaládok százai (!) tartozhatnak, a 19. században megfigyelt négy tipológiai kategóriánál többet máig sem ismert fel a nyelvtudomány. A 15 nagy nyelvcsaládnak (illetve pusztán földrajzi alapon együvé sorolt nyelvcsoporthoz) a bemutatása zárja a fejezetet.

Nagyon tanulságos megállapításokat olvashatunk a második, *Nép és nyelv nem azonos* (29–58) című fejezeten belül. Ilyenek többek között a *Magyar és hungarus* című alfejezet megállapításai arról, hogy a magyarok latin, újlatin, angol stb. elnevezései is okozzák a magyarságnak a hunokkal való összetévesztését.

Igen fontosak a szerző azon megállapításai, amelyek kimondják, hogy csupán a régészeti leletekből (más fogódzók híján) nem lehet nyelvekre következtetni: „a régészeti kultúrák nem nyelvi – és nem is etnikai – kategóriák” (46), s ugyanígy a genetikáról, a génekről is elmondható: „nyelv és génállomány között nem áll fenn oksági viszony” (56), illetve „hun gének nincsenek” (58). A fejezetben a nyelvek és országok „meg nem felelése”, a nyelvcsere vagy a népnevek változásai is megjelennek, illetve elhangzik, nem először és nem is

utoljára, hogy egy nyelv nyelvi rokonsága és a nyelvet beszélő nép származása nem függ össze (56).

A harmadik, szintén rövid fejezet *A magyar nyelv rokonításának objektív és szubjektív problémái* (59–74) címen mind az indoeurópai nyelvcsaládon belüli nyelvi csoportok (újlatin, szláv, germán nyelvek), mind a finnugor nyelvcsalád nyelveiből hoz mintákat a finnugor nyelvek hasonlóságának és eltérései fokának érzékeltetésére. „A magyar–finn nyelvrokonság kb. olyan fokú, mint a svéd–portugál, norvég–görög (...) reláció, a magyar–vogul pedig mondjuk az orosz–lett nyelvrokonsági fokhoz hasonlítható” (63). Ebben a fejezetben egy piciny bemutatót kapunk a szabályos hangváltakozások és a grammatikai elemek rokonságának témaköréből, amelyeket majd a hatodik fejezet pontosan száz oldalán ismerhetünk meg részletesebben. Amellett, hogy sokan nem értik, hogy a kölcsönös megértés nem feltétele a nyelvrokonságnak, még többen esnek összeesküvés-elméletek áldozatául, idegen árnyalkodásnak tudva be, hogy a tudományos világ „régis dicsőségünk”, azaz a hun, szittyák stb. rokonság helyett „halzsíros”, „halszagú” atyafisággal akarta, akarja máig is (!) megaláztatni a magyarságot. A szovjet nyelvpolitika teljes félreismerése az is, hogy a 60-as, 70-es évek magyarországi finnugrisztikája szovjet érdekeket szolgált volna. (A szovjet valóság szomorú tényeinek részletes bemutatására az ötödik fejezetben kerül sor.) A fejezetben az internet óriási felelőssége is felvetődik, a részleteket minderről szintén a későbbi fejezetek mondják el.

Az ezután következő negyedik az első igazán hosszú fejezet, s ez a *Nem finnugor teóriák a magyar nyelv eredetére* (75–158) címet viseli. Mint leggyakrabban felmerült (s egyúttal legrégebbi is), elsőként a hun–magyar „azonosságot”, nyelvi kapcsolatot vizsgálja meg Maticsák Sándor, hiteles történeti források, továbbá kései krónikások, költők és írók szavai alapján, s tenné ezt nem utolsósorban nyelvi emlékek alapján is, ha lenne bármi-

ilyen fennmaradt emléke is a hun nyelvnek, ilyen azonban nincsen. „A hun–magyar rokonság (azonosság) a mai szimbolikus őstörténet-újraírás egyik legfontosabb mozzanata” – állapítja meg a szerző (90). Nem vállalva az összes elmélet felsorolását, csak a magyar–szkíta (szittyta), a magyar–török, a magyar–sumér és a magyar–egyiptomi rokonítást emelem ki; az utóbbiban olyan „gyöngyszemekre” akadunk, mint hogy a papirusz magyar szó: ’pap-írás’, és a piramis is, hiszen ugyanaz, mint: *peremes*. E nézet hirdetője szerint az egyiptomiaknak (és még sok más népnek is) az ősnyelve a magyar volt (125), sőt a magyar volt *az ősnyelv* (pl. Tánics Mihály szerint), avagy nyelvünk „egy kódolt kozmikus ősnyelv” (140). Áltudósok hada „bizonyítja” maréknyi szóanyag több-kevesebb hasonlósága alapján a magyar és az etruszk, a magyar és a görög, a magyar és a japán stb. nyelv rokonságát is. Néhány kínai szót (talán a kínai karaktert is?) elég megfordítani, s ott is van a magyar megfelelő: *ku ~ ok, tu ~ út, yé ~ éj* (132). A már említett nyelvi presztízis kérdése lappang a mögött a tény mögött, hogy a legrégebbi, a legrégebbi írásbeliségű, vagy éppen a legerősebb népekkel kívántunk, s kívánunk ma is még rokonságba kerülni. (Honti László 2012-es *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről* címmel írott könyvének alcíme igen találóan: *Tények és vágyak* volt.) A fejezet további részeiben a hangszimbolikáról, az ugyancsak nyelvészeti zsákutcának bizonyuló gyöknyelvészetről, továbbá a rovásírásról is olvashatunk, ez utóbbi alfejezetében – mintegy dióhéjban – írástörténeti áttekintést is kapunk. S akkor még nem idéztük Horvát Istvánnak és mai követőinek külföldi földrajzi nevekre adott magyar megfelelőit, nem beszéltünk *Mur*ról, az elsüllyedt földrészről, vagy arról, hogy a magyarok „Jézus vér szerinti rokonai” (150). Az összes ilyen rokonítás mögött, kimondva vagy sem, éles finnugor-ellenesség áll. Maticsák tanár úr visszafogottságát csodálom, amikor a – ma már zömmel az interneten terjedő – elképesztő tudatlanság láttán „nyelvészeti képzetlenség-

get... gazdag fantáziával helyettesítő” (120–121) vagy éppen „sok fantáziával megáldott” (139) szerzőkről beszél. A sok dilettáns „nyelvész” ma is kiérdemli a V. V. Radloltól a 66. oldal lábjegyzetében idézett mondatot: „Attól, hogy valaki madár, még nem ornitológus.” Kérdés, ezt megértik-e.

Sokkal komolyabb tények jelennek meg az ötödik, *Uráli (finnugor és szamojéd) népek és nyelvek* (159–327) fejezetben. A maga 178 oldalával ez a leghosszabb fejezet, benne éppen 25 nyelvet mutat be a szerző igen sokoldalúan. Először röviden leírja e 25 nyelv beszélőinek (egykori használóinak) történetét, külön kitérve a nyelvpolitikai kérdésekre, ezeken belül a nyelvi jogok alakulására, majd magáról a nyelvről kapunk rövid nyelvészeti leírást. Egy adott nyelv, ha nem egy ország nyelve – s három finnugor nyelv kivételével ez is a helyzet – működhet hivatalos nyelvként, lehet kisebbségi nyelv, lehet az oktatás (leginkább az alapfokú oktatás) nyelve, de ki is rekesztődhet mindenféle hivatalos használatból. A nyelvre vonatkozó hangtani, alakítani, mondattani információkat követően rövid mutatószövegek (vers-, illetve prózarészletek, közmondások vagy éppen találós kérdések) is megjelennek, magyar fordításukkal egyetemben.

A kötet második leghosszabb fejezete *A nyelvrokonság bizonyítékai* címet viseli, és a 329. oldaltól a 430. oldalig tart, azaz 101 oldalon mutatja be érdeklődő olvasóinak a nyelvrokonság olyan bizonyítékait is, amelyekre eddig csak a szótárok hosszas böngészésével lehetett rálelni. Ahogy Maticsák Sándor ezt megfogalmazza: „A korábbi kézikönyvek általában csak néhány példát adtak meg szemléltetésképpen. Ebben a fejezetben igyekszem a magyar nyelv ősi szókészlete minél több elemének hangváltozását bemutatni, viszonylag teljes képet rajzolni a szabályos hangmegfelelésekről” (352).

A fejezetet az alapnyelvi szókészlet bemutatása indítja, harminchét témakörhöz kapcsolva a szavakat, amelyek majd a következő részekben, a szabályos hangmegfelelések so-

rán is sorra feltűnnek majd. A rokonság- és testrésznevektől a számnevektől és névmásokig tart ez a felsorolás, ha jól számoltam, nagyjából 650 szót érintve! Ősi szavaink bemutatása és az alapnyelvi szófajok tárgyalása után az indoeurópai nyelvtudomány hangtani változásainak példáit találjuk meg a 348–351. oldalakon. Az ezekben érvényesülő tendenciák, sőt törvényszerűségek felismerése nyomán a finnugor nyelvészetben is korán tudományos alapokra lehetett helyezni a fonetikai megfigyeléseket. Az indoeurópai, illetve a germán nyelvek köréből ismert első és második hangeltolódás mellett példák szerepelnek itt az újlatin, a szláv, sőt a törökségi nyelvek néhány szabályos hangváltozására is.

A hangtani fejezetet különös érdeklődéssel figyelve elmondhatom, hogy az ábrák és a táblázatok, a hangfejlődések irányainak bemutatása mind jól követhetőek, a fonetikai szakszavak magyarázata világos, a hangtani helyzetek értékelése is jól értelmezhető. A hangok bemutatásának sorrendje eltér a kialakult hagyománytól, de igencsak észszerűnek mondható: „Előbb az egyértelmű, kevés változással járó hangmegfeleléseket mutatom be... a végére hagyva a bonyolultabb változásokat” (352). A szabályos hangmegfelelések példaanyaga is hatszáz szó fölött van, minden nyelvi adathoz pontos utalások tartoznak (lásd 354. oldal, 96. sz. lábjegyzet).

A hangtani változásokat valóban hatalmas szóanyagban bemutató oldalak után a nyelvrokonság alakot bizonyítékainak felsorolásában – az alapnyelvi névszórágózás eseteitől az igék mód- és időjelein át a képzők rendszeréig – szintén igen szemléletes elrendezéssel találkozunk. A múlt idők tárgyalásánál talán felvetődhetne az a kérdés, amelynek tárgyalása itt-ott már felbukkan a szakirodalomban, hogy a múlt idők régi magyar nyelvünkben (és Erdélyben szinte napjainkig) meglévő változatlóságának talán nem az időegyeztetés, netán idegen hatás a kulcsa, hanem az a különbség őrződött meg benne, ami finnugor rokonaink egy részének nyelvében is tapasztalható: hogy szemtanúsági vagy nem szemtanúsági (csak

hallomásból ismert) dologról beszél-e a megszólaló. A legrészletesebben erről a cseremiszt és a votják nyelvénél olvashatunk.

Az utolsó előtti fejezet témája az *Őshazaelméletek* bemutatása (431–462), egy-egy térképpel is szemléletesévé téve. Az egyes elméletek meglehetősen eltérő felfogásokat tükröznek (ázsiai őshaza, Volga–Káma-vidéki őshaza, dél-uráli, észak-uráli őshaza stb.), s bár itt nyelven kívüli tényezők (klímátörténeti adatok, pollenvizsgálat stb.) is nagy szerepet játszanak, a „nagy áttörés” még nem következett be. A szerzőjük (szerzőik) nevét viselő egyes elméletek sokszor itt is inkább vágyakat tükröznek. Maticsák Sándor bemutatja a sokat emlegetett, László Gyula nevéhez kapcsolódó „kettős honfoglalás” elméletét is, de nagyrészt elutasítja, mivel nincsenek bizonyítékok arra, hogy a 7. században a Kárpát-medencében megjelenő népséget – nyelvi adatok, nyelvészeti bizonyítékok híján – a magyarsághoz lehetne kapcsolni.

A befejező, nyolcadik, *A finnugor nyelvtudomány rövid története* című fejezetben ismét feltűnnek már olvasott nevek, így Sajnovics Jánosé vagy Gyarmathi Sámuelé, de azzal kiegészítve, hogy gondolataik azonnal elutasításban részesültek, és a romantika égisze alatt megkezdődött „a dilettánsok és fantaszták országlása” (468). Napjaink negatív fejleményei között nemcsak ezen eszmék internet általi egyre szélesebb körű terjeszkedését tarthatjuk számon, hanem a finnugrisztikai oktatás térvesztését is, amiről a kötet utolsó alfejezete számol be.

A magyar nyelv eredete és rokonsága kötet felépítését ismertető részben szóltam arról, hogy ún. mutatók és jegyzékek teszik ki a munka befejező 120 oldalát. Mindegyiknek megvan a maga jelentősége és indokolt-sága; az *Emberek* cím alatt pl. a nagyszámú finnugor nyelvész is felvonultatott bemutatás egyfajta hagyománykövetésnek is tekinthető. Már az *Előszó* nyomán kiemeltém azt a gondolatot is, hogy a könyv a nyelvrokonság tényeinek bemutatására vállalkozik. A szerző is ismételtelen visszatér a néperedet és a nyelvi

rokonság következetes elkülönítésének szükségességére és a magyar nyelv finnugor rokonságának erőteljes hangsúlyozására.

Nyelvszakos kollégáink feladatát a magyar nyelv valódi rokonsága vállalásának területén már érintettem. Kollégáim számára ismerős nyelvezetű, rendkívül olvasmányos műről van szó, amely még több, a finnugor rokonságot megerősítő érvet adhat a kollégák kezébe, illetve a magyar–angol, magyar–német, magyar–latin rokonítás (hogy a többről ne is beszéljünk) – ha tetszik, nevetséges, ha

tetszik, elrettentő – példáival, akár derűs perceket is szerezhetnek diákjaiknak. Nem véletlenül e lap hasábjain hívom fel a figyelmet erre a jelentős és minden, nyelvek iránt érdeklődő, azokat oktató szakember számára tanulságos könyvre. Nem is szólva arról, hogy – ha csupán egyes fejezeteket néznek is meg benne – számos nyelvi, nyelvpolitikai, de akár nyelvtörténeti kérdésben is jártasabbak lesznek.

Bodnár Ildikó